

Katarzyna Wyrwas (Katowice)

Skarga poetycka

249

✦ Кључне речи:
*skarga poetycka, lament,
 gatunki literackie.*

*(...) wyraz bólu po jakiejś stracie,
 prosty krzyk rozpacz czy jęk żalu, jest
 embrionem dla ich literacko pełnych
 form rodzajowych jak elegia, tren (...),
 tzw. w Polsce żale i lament (...) S.
 Skwarczyńska, 1983, Geneza i rozwój
 rodzajów literackich..., s. 58.*

Cytowany fragment artykułu Stefanii Skwarczyńskiej przypomina poglądy badaczki, która twierdziła, iż sytuacja życia-wa jest kolebką wszelkiego rodzaju literatury (Skwarczyńska, 1983: 57). W teorii literatury, która z *Poetyki* Arystotelesa przejęła kategorię *mimesis*, uznawaną za jeden z wyznaczników artystyczności, panuje pogląd,

Циљ овог чланка јесте описивање поетске верзије „жалбе“, која се третира као жанр (стил, облик) говора који изражава негативне емоције говорника. Аутор третира „жалбу“ као посебну (одвојену) врсту (облик) текста, састављеног од низа елемената. Према концепцији текстуалног модела врши се реконструкција текстуалног модела „жалбе“. У раду се указује на сличности међу литерарним жанровима (стиловима) чија би структура могла бити заснована на текстуалном моделу „жалбе“ (нпр. тужбалица, елегија, питалица).

że sztuka naśladuje, „przedstawia” życie, jest jego zwierciadłem, zaś początki każdej literatury pozostają w ścisłych związkach z różnymi instytucjami społecznymi (por. Mitosek, 1988: 30; Wellek, Warren, 1976: 118). *Mimesis* określa relację między dziełem a światem wobec niego zewnętrznym. Koncepcja Arystotelesa mówi m. in., iż twórca powinien przedstawiać rzeczy i zdarzenia, które mają ogólne znaczenie i są typowe (por. Głowiński i in., 1998: 310–311).

M. Głowiński (1991: 28) pisze: „Pomiędzy literaturą a życiem społecznym odbywa się nieustannie obustronne oddziaływanie i proces wzajemnego przenikania”. Przenikanie to jest często ukierunkowane od życia

społecznego do literatury, ponieważ „gatunki literackie biorą początek po prostu z ludzkiej mowy” (Todorov, 1979: 321). Za jeden z ważkich problemów historii literatury uznaje się sprawę ustalenia przyczyn nasilenia się w niektórych okresach naporu gatunków prostych (pierwotnych) na literaturę oraz przyczyn sięgania literatury po struktury bezpośrednio związane z życiem, czyli po gatunki pierwotne. S. Skwarczyńska (1965: 233) formułuje tezę, że literatura sięga po gatunki proste wtedy, gdy chce wyrazić nowe treści i dąży do odnowienia się przez zbliżenie do życia. W polskiej poezji politycznej największą frekwencją skarg i lamentów obserwuje się w XVII wieku, kiedy to liczne są skargi upersonifikowanej Rzeczypospolitej, i słuszne wydaje się twierdzenie, że sytuacja polityczna kraju przyczyniła się do znacznego upowszechnienia gatunku (Nieznanowski, 1968: 276).

Jako typ wypowiedzi wyrażający niezadowolony, dyskomfort fizyczny czy psychiczny człowieka skarga na drodze ewolucji kulturowej przekształciła się w literacki wyraz uczuć bohatera lirycznego. Skarga, której wzorzec gatunkowy wykorzystuje się w tekstach poetyckich, ma stanowić wyraz przeżyć i stanów psychicznych podmiotu lirycznego i wywoływać wpływ na odbiorców. Skarga poetycka w Bachtinowskim ujęciu jest zatem gatunkiem wtórnym w stosunku do skargi mówionej. W dalszej części artykułu staniemy przed pytaniem o sposób istnienia skargi w tekście poetyckim oraz spróbujemy ustalić stosunek skargi do innych gatunków literackich, w których się pojawia, takich jak lament, tren, elegia. Celem jest wskazanie wyznaczników skargi jako gatunku wtórnego, stałych elementów jej struktury funkcjonujących w tekście poetyckim. Teksty literackie poddane oglądowi stanowią materiał przykładowy. Ze względu na różnice strukturalne, które za-

obserwowano w zebranych tekstach, dzielimy je na dwie grupy. Podział ten motywowany jest ponadto uwarunkowaniami funkcjonalnymi i genologicznymi. Pierwsza grupa zbiera teksty o charakterze ekspresywnym, wypowiedziane przez ludzi i kierowane do Boga. Druga grupa utworów reprezentuje popularny szczególnie w XVII wieku gatunek lamentu politycznego, zwanego także elegiosatyra. Utwory tego typu, w których podmiotem lirycznym była personifikacja Ojczyzny wypowiadająca skargi na swych synów-obywateli Rzeczypospolitej, kierowane są do „synów koronnych” lub do Boga.

Skarga a gatunki literackie

Skarga już od czasów antycznych miała w literaturze swoje liczne realizacje. Wykorzystywana jako swoisty środek wyrazu, skarga stawała się częścią różnych form literackich. Monologową skargę podmiotu lirycznego wykorzystuje się m. in. jako jeden z elementów w kompozycji elegii, trenu czy lamentu. Między gatunkami lirycznymi, w których podmiot liryczny skarży się, często nie ma ostrych i jednoznacznych wyznaczników gatunkowych. Warto przypomnieć uwagę badacza staropolskich lamentów chłopskich Andrzeja Litworni (1970) o tym, że wiele utworów staropolskich zawiera w tytule właśnie określenie gatunkowe „lament”, choć lamentami nie są.

Nierzadko podejmowano próby zdefiniowania pojęć „lament” i „skarga”. Maria Eustachiewicz (1971: 299 i nn.), nie odróżniając wspomnianych pojęć, wskazuje, iż jedną z konstytutywnych cech struktury lamentu jako gatunku literackiego jest charakter jego monologu, który jest „skargą odwołującą się do współczucia słuchaczy i wszystkie zastosowane sposoby kształtowania wypowiedzi zmierzają do wywoła-

nia litości i trwogi”. W swej monografii o twórczości Dominika Rudnickiego Maria Eustachiewicz (1966: 136) stwierdza ponadto: „Pierwotnie lamentem był tylko utwór poświęcony opłakiwaniu zmarłego. Wydaje się, że w przypadku lamentu nie mamy do czynienia z określonym gatunkiem lirycznym. Po prostu każdy utwór, którego treścią było narzekanie na klęski publiczne czy osobiste, mógł otrzymać tytuł lamentu. Często też słowa „narzekanie”, „nena”, „lament” używane są wymiennie. Niewątpliwie geneza tych utworów tkwi w starożytnej elegii, jednak odbiegły one od niej daleko. Przede wszystkim nie mają jednolitej struktury wersyfikacyjnej, natomiast zachowały nastrój smutny, sposób wypowiedzi narzekający, lamentowany”.

Lament jako „pienie żałobne” pokrewny jest takim gatunkom jak nena, tren, epicedium, elegia czy konsolacja. W żałobnym rozumieniu tego słowa rozpowszechniają go głównie teksty biblijne, w których jest on synonimem żalu, zawodzenia. Lament „rozumiany jest jako forma związana z obrzędami żałobnymi, jest głośnym narzekaniem na zły los i pretensją pod adresem personifikacji śmierci” (Litwornia, 1970: 12–14).

Stefan Herman (1985: 104) pisze natomiast: „Jest rzeczą wiadomą, że lament w swojej pierwotnej postaci był natychmiastową reakcją człowieka, okazaną na zewnątrz w formie gwałtownego płaczu, wykrzyknień, westchnień i złorzeczeń, połączonych z rozmaitymi gestami rozpaczony [...]. Naszym zdaniem, powtarzające się

okoliczności, wywołujące wybuchy stanów lamentacyjnych w sposób zupełnie prosty, konwencjonalizowały monolog liryczny, powodując ustawiczne powtarzanie się niektórych zwrotów (często antycznej lub biblijnej proveniencji), wykrzyknień, epitetów, złorzeczeń [...]”. Styl lamentacyjny był pokrewny stylowi elegijnemu, choć w czasach, gdy forma *lamentatio* była popularna, podręczniki retoryki i poetyki nie podają takiego gatunku (Litwornia, 1970: 11). „Lament, nie dostrzegany przez renesansowe i postrenesansowe *artes* czy retoryki, kodyfikujące gatunki w oparciu o spadek antyczny [...], ma wiele cech wspólnych z elegią, a raczej z tematyką elegii i charakterystycznym dla nich stylem wypowiedzi – nie mogąc spełniać podstawowego postulatu dotyczącego struktury wersyfikacyjnej¹⁾ mieści się w definicji: „elegia jest poemata wyrażające żal na nieszczęścia i skargę na przyszłość losów i od tego wzięło swoje nazwisko”²⁾ (Litwornia, 1970: 14).

Stefan Herman zauważa, iż pojęcia „lament” i „skarga” nie miały w potocznym użyciu w przeszłości, podobnie jak i współcześnie, ścisłego rozgraniczenia znaczeniowego i posługiwano się nimi jak pojęciami synonimicznymi. Badacz ten odwołuje się do Knapiusza (*Thesaurus polono-latino-graecus*), który definiuje skargę jako uskarżanie się, narzekanie, żalobę, querimonium, lamentum. Potwierdzeniem synonimiczności omawianych pojęć może być materiał językowy, w którym niezwykle częste jest wprowadzanie wypowiedzi skarżącej się

- 1) Andrzej Litwornia zwraca uwagę na to, iż przeniesienie gatunków antycznych, takich jak elegia czy epicedium, na polski grunt językowy „natrafiało na szereg trudności, których ominięcie niweczyło istotne elementy konwencji gatunkowej i uniemożliwiało transplantację. Wyznaczniki oparte na iloczasiu i układach stopowych były nie do zrealizowania w staropolszczyźnie, tym samym nie mogło być polskiego dystychu elegijnego i polskiej elegii [...]” (Litwornia, 1970: 14).
- 2) Definicja elegii cytowana z podręcznika: Wybór różnych gatunków poezji z rymopisów polskich dla użytku młodzieży. Cz. 1. Warszawa 1806, s. VIII.

postaci za pomocą czasowników *skarżyć się, narzekać, lamentować* oraz rzeczowników *skarga, narzekanie, lament, uskarżanie*.

Interesującym dowodem na to, że lament zawiera w swej strukturze skargę, mogą być badania nad lamentami pogrzebowymi w polskim folklorze muzycznym prowadzone przez Alicję Trojanowicz (1989). Badaczka dokonuje analizy lamentów wyodrębniając główne ich wątki: 1) zapytanie o przyczynę śmierci; 2) skargi na ciężką dolę osieroconych osób; 3) prośba do zmarłego, aby się ocknął, powstał; 4) skarga na to, że się zmarłego nie ujrzy, nie usłyszy; 5) prośba, aby zmarły zabrał osieroczonego ze sobą; 6) żegnanie się ze zmarłym (Trojanowicz, 1989: 46–48).

Wzorzec gatunkowy skargi wykorzystuje również kwerela. Antyczna querella lub querimonium (łac. skarga, narzekanie), będąca odmianą elegii, stylizowana była na skargę zmarłego albo ostatnią prośbę osoby rozstającej się z życiem (Głowiński i in., 1998: 458). Maria Cytowska (1963: 499) wyjaśnia, iż „kwerela może mieć formę elegii, gawędy wierszowanej czy ody”. Pierwszą kwerelą humanistyczną według Cytowskiej (1963: 486–503) było wydane w 1518 roku dzieło Walentego Ecka *Ad Sigismundum Regem Poloniae threni neglectae religionis*, w którym skargi na nieszczęścia publiczne wypowiadają personifikacje Ojczyzny, Wiary i Pokoju. Wkrótce pojawiły się inne realizacje gatunku, których autorami byli Andrzej Krzycki, Klemens Janicki, Malcher Pudłowski, Jan Kochanowski, Mikołaj Rej i Jan Danielecki (Bernacki, Pawlus, 1999: 239). Andrzej Krzycki na początku swego utworu *Skarga Religii i Rzeczypospolitej* częściowo sprecyzował poetykę kwereli. Postacie uosobione mówią tam: „Bądź przekonany Czytelniku, który przypadkiem natknąłeś się na tę *skargę*, że uderzyliśmy w nią nie w zamiarze obwiniania kogoś z

naszych ziomków, którzy jesteście z naszej krwi i kości, ale jedynie *dla dobitnego pokazania naszego nieszczęsnego stanu*” [podkreślenia moje – KW] [Najstarsza].

Poetyki renesansowe wymieniały dwie odmiany kwereli: skargę żałobną i skargę miłosną, stanowiące strukturalne składniki elegii, która z kolei wywodzić się miała z greckiej obrzędowej pieśni pogrzebowej. Starożytne definicje gatunku przetrwały we wszystkich poetykach normatywnych do połowy XVIII wieku. Uznawały one wielotematyczność elegii i wyliczały m. in. elegie smutne, miłosne, pochwalne, gratulacyjne, napomnieniowe. Zakres pojęcia elegii poszerzył się w XVII wieku, kiedy słowo „elegia” oznaczało kategorię nadgatunkową, odpowiadającą rodzajowi. Jako rodzaj „poezja elegijna” miała ogarniać (oprócz elegii) tren, epicedium, epitafium, nenię i lament. Staropolską wersją elegii oplakującej zgon był plankt, z kolei elegia barokowa wzbogaciła dorobek gatunku o tzw. elegiosatyry, czyli elegię polityczną (Nieznanowski, 1998: 188–191).

Problem opisu wypowiedzi mającej charakter skargi w tekście literackim stał się przedmiotem zainteresowania badaczy, analizujących lament polityczny, kwerelę i elegię (Cytowska, 1963; Eustachiewicz, 1963, 1971; Buchwald-Pelcowa, 1969; Herman, 1985; Banasiowa, 1997). Dla określenia grupy utworów, w których występuje skarżąca się bądź lamentująca Rzeczpospolita, Juliusz Nowak-Dłużewski (1967: 37) stosuje nazwę „elegiosatyra”. Nazwę tę wprowadza badacz prawdopodobnie za L. Kamykowskim (1937: 114 i nn.), określającym jako elegijno-satyryczne te XVII-wieczne utwory, do których wprowadzona zostaje narzekająca Polska.

Literacką realizację skargi jako gatunku mowy odnaleźć można przede wszystkim w literaturze desperacyjnej, w liryce patriotycznej, która często występuje w po-

staci poezji lamentacyjnej (Buchwald-Pelcowa, 1969: 144). Popularna w literaturze polskiej od XVI do połowy XVIII wieku i uprawiana jako typ poezji okolicznościowo-politycznej kwerela w szerokim zakresie korzystała z figur alegorycznych. Była to zazwyczaj skarga upersonifikowanej Ojczyzny-Matki skarżącej się na swój ciężki los, na wady i błędy swych synów-obywateli szlacheckiej Rzeczypospolitej i apelującej do współczucia słuchaczy. Odbiorcami skarg są „synowie koronni”, których Paulina Buchwald-Pelcowa (1969: 146, 151) uznaje za tzw. odbiorców wirtualnych³⁾ skarg Ojczyzny, lub Bóg, do którego bohater liryczny zwraca się z prośbą o pomoc. „Personifikacja ojczyzny w tych lamentach posiada [...] wiele czysto ludzkich przymiotów, tak skarży się po kobiecemu nieraz...” (Kamykowski, 1939: 113). Czasami żale nad nieszczęściami ojczyzny wygłasza obywatel lub sam autor utożsamiający się z podmiotem lirycznym.

Postulat wysunięty przez tego A. Litwornię (1970: 10, 17) dotyczący rozpatrzenia ciągu relacji, jakie występują np. pomiędzy

lamentem a skargą (querelą) czy skargą a elegią, może stanowić inspirację dla szerszych badań. Klasyfikacja taka jest jednak dla naszych potrzeb mało przydatna. Skarga jest gatunkiem mowy, który w tekstach literackich niekoniecznie występuje jako jedyny typ wypowiedzi w danym utworze. Często obserwuje się skargi będące elementami składowymi większego dzieła. Przedmiotem opisu w artykule są te fragmenty utworów poetyckich, które można uznać za skargę podmiotu lirycznego lub innego bohatera utworu. Nierzadko przedmiotem zainteresowania stają się utwory, będące reprezentantami różnych gatunków lirycznych, np. elegii, trenów, lamentów.

Wzorzec tekstowy skargi poetyckiej

Przy ustalaniu wzorca tekstowego skargi poetyckiej odwołujemy się do wzorca gatunkowego skargi ustalonego wcześniej (Depta 1998; Wyrwas 2000b), który wyraża się w formie definicji semantycznej: „mówię: czuję się źle z powodu Y”, oraz do sporządzonych przez nas definicji odmian skargi⁴⁾:

SKARGA₃

mówię: dzieje mi się coś złego czuję się źle z tego powodu mówię to bo chcę zrozumieć to co się ze mną dzieje

SKARGA₄

mówię: powodujesz że dzieje mi się coś złego czuję się źle z tego powodu mówię to bo chcę abyś przestał tak postępować

Skargą jest akt wyrażania przez nadawcę niezadowolenia z jakiegoś stanu rzeczy, zaś skarga poetycka wykorzystuje powyższy wzorzec gatunkowy do budowania nastroju lirycznego. Warto w tym miejscu odnieść się do ustaleń badaczy literatury dotyczących struktury gatunkowej utworów, które adaptują wzorzec gatunkowy

skargi. Według Stefana Hermana (1985: 105) najprostszy schemat lamentu składa się z czterech części. W części inicjalnej, rozpoczynającej się od apostrofy, podmiot liryczny zwraca się do ludzi, do antycznych bóstw, do Chrystusa, Marii Panny, bądź do różnych istot uosabiających zło (los, śmierć, zdrażliwa Fortuna). Następnie przechodzi

3) Na temat odbiorcy wirtualnego por. Głowiński, 1967: 11–13.

4) Definicje nasze (por. Wyrwas 2000b: 119) oparte zostały na wcześniejszych eksplikacjach SKARGI₁ i SKARGI₂ Wierzbickiej (1983: 131).

do przedstawienia przyczyn lamentu i wskazuje na niezwykłość poniesionej straty. W kolejnym etapie podmiot liryczny przedstawia swe obecne położenie, ukazuje beznadziejność własnej sytuacji, kontrastuje stan dawny i obecny. W członie finalnym bohater liryczny lamentu zwraca się w formie prośby o pomoc lub wezwania do istot przedwiecznych lub do ludzi. Przedstawione tu wyliczenie elementów składowych lamentu jest dla nas pomocne przy rekonstrukcji wzorca tekstowego skargi.

Struktura podstawowa i maksymalna skargi poetyckiej

Podobnie jak mówiona wersja analizowanego przez nas wzorca gatunkowego (por. Depta 1998; Wyrwas 2000a), skarga poetycka w swej minimalnej realizacji tekstowej może się ograniczać jedynie do informacji o stanie psychicznym nadawcy, przekazanej np. w formie wyrażenia wykrzyknikowego typu „Ach, biada mi!” czy „Niestety!”, ponieważ konstrukcja wypowiedzi wokół elementu określającego stan emocjonalny nadawcy jest warunkiem wystarczającym, aby dany tekst został przez odbiorcę rozpoznany jak skarga. Można zatem założyć, że istnieje utwór, w którym podmiot liryczny komunikuje jedynie o swym żalu, smutku czy poczuciu krzywdy, nie podając przyczyn takiego stanu. Nie mamy jednakże argumentów na uzasadnienie tej tezy, w zebranym materiale brak bowiem utworów, które realizują podstawową strukturę skargi. Można zatem zaryzykować twierdzenie, iż skarga poetycka, w której podmiotem lirycznym jest człowiek, w swej strukturze podstawowej posiada dwa elementy konstytutywne: 1) eksplicytne lub implicytne określenie negatywnego stanu psychicznego podmiotu, 2) przedstawienie przyczyn złego samopoczucia.

Zebrany materiał składa się w większości z tekstów, które rozszerzają strukturę podstawową analizowanego gatunku mowy i pozwalają wyodrębnić następujące jej elementy:

I. tytuł:

- 1) nazwa gatunkowa
- 2) rozwinięcie tytułu

II. incipit:

- 1) wyrażenie wykrzyknikowe (*exclamatio lamentabilis*)
- 2) apostrofy:
  - a) do słuchaczy
  - b) do Boga
  - c) do przyrody nieożywionej
  - d) do sił nadprzyrodzonych / bóstw / fatum

III. treść skargi:

- 1) przedstawienie sytuacji
- 2) pochwała przeszłości
- 3) przeciwstawienie teraźniejszości i przeszłości
- 4) przeciwstawienie własnego losu lepszej sytuacji innych ludzi
- 5) przedstawienie pożądanego stanu rzeczy

IV. apostrofa:

- 1) zwrot do adresata z postulatem zmiany jego postępowania
- 2) zwrot do Boga z prośbą:
  - a) o uchronienie od zła
  - b) o ulgę w cierpieniach
  - c) o miłosierdzie
  - d) o pociechę
  - e) o pomoc

Drugą grupę utworów, będących przedmiotem analizy, stanowią skargi, w których podmiotem lirycznym jest uosobienie Ojczyzny. Wydarzenia polityczne w XVII wieku dostarczały tematów do lamentów politycznych, w których tematyką były sprawy obchodzące ogół: polityczne, spo-

łeczne, religijne⁵⁾. Satyrycznie przedstawiano w nich wady szlacheckie, przeciwstawiano dawnych dobrych „synów ojczyzny” dzisiejszym wyrodnym, postulowano naprawę państwa i powrót do dawnych, nieskażonych obyczajów (Buchwald-Pelcowa, 1969: 148). W XVII wieku istniała już gotowa klisza skargi czy lamentu Rzeczypospolitej, wielokrotnie powielana w literaturze⁶⁾ (Eustachiewicz, 1966: 137).

Struktura maksymalna skargi Ojczyzny

Zrekonstruowana struktura skargi Ojczyzny składa się z następujących elementów:

I. tytuł:

- 1) nazwa gatunkowa
- 2) rozwinięcie tytułu

II. incipit:

- 1) wyrażenie wykrzyknikowe (*exclamatio lamentabilis*)
- 2) apostrofy:
  - a) do słuchaczy
  - b) do Boga / bóstwa / muzy / fatum / przyrody

III. treść skargi:

- 1) przedstawienie sytuacji
- 2) kontrast
  - a) przeciwstawienie własnego losu i lepszej sytuacji innych ludzi
  - b) przeciwstawienie teraźniejszości i przeszłości
- 3) wyrzuty / złorzeczenia
- 4) przykłady innych państw
- 5) projektowanie stanu pożądanego

IV. apostrofa:

- 1) do adresata (apel)
- 2) do Boga z prośbą:
  - a) o miłosierdzie
  - b) o pociechę
  - c) o pomoc / obronę
  - d) o pokój dla kraju
  - e) o wydanie wyroku
  - f) o podjęcie właściwej decyzji
  - g) o dokonanie zemsty
  - h) o ukaranie winnych
  - i) o błogosławieństwo

Niektóre ze skarg wprowadzają wypowiedź podmiotu lirycznego bezpośrednio, inne zaś zawierają krótkie wprowadzenie z opisem elementów świata przedstawionego utworu.

- 5) Andrzej Litwornia (1970: 16–17) zarysowuje obszar tematyczny tekstów lamentacyjnych: „Tematyka podejmowana przez lamente publicystyczne jest wieloraka – od podniosłej liryki patriotycznej, poprzez narzekania nad anarchią i bezwładem wewnętrznym, upadkiem ustroju Rzeczypospolitej, brakiem ducha wojennego wśród szlachty, upadkiem honoru narodowego, [utwory – KW] utrzymane w modlitewnym stylu skargi żałobnej, opiewające klęski wojenne czy spustoszenia i grabieże obcych wojsk, poprzez indywidualne, dotyczące tragedii osobistych [...], satyry społeczne [...], jak i szereg lamentów zwanych chłopskimi [...] – oto wszystko, co mieścił w sobie w wiekach XVII i początku XVIII wspólny worek, zwany lamentem”.
- 6) W czasach saskich powstało wiele lamentów politycznych, w większości anonimowych (np. Lament Wolności Polskiej [...] zgubionej. 1696, Lament Rzeczypospolitej nad niedoszłym sejmem w Warszawie A. D. 1732, Lament Orła Polskiego nad herbową W. Ks. L. Pogonią wzbudzający serca szlacheckie), kilka pióra Wespazjana Kochowskiego (m. in. Skarga Korony Polskiej), Dominika Rudnickiego (Lament Prowincji Polskich nad umarłą Matką Ojczyzną Polską, Lament strapionej Polski) oraz Wojciecha Stanisława Chrościńskiego (Lament strapionej ojczyzny po zerwanej konwokacyjnej interregni i zawiązanych związkach [...] A. D. 1696 oraz Do uciśnionej ojczyzny apostrophe).

Elementy struktury maksymalnej

256

Z dziedzinami kultury takimi jak nauka, filozofia, religia, dzieli literatura dwie podstawowe funkcje: poznawczą i wychowawczą, normatywną (Głowiński i in., 1991: 39). Te właśnie funkcje szczególnego znaczenia nabierają w skargach upersonifikowanej Ojczyzny, w których bohaterowie liryczni niejednokrotnie wyrażają negatywną ocenę rzeczywistości, próbując wpłynąć na odczucia i postawy odbiorców. Przedstawiona poniżej analiza ma za zadanie ukazać językowy kształt i funkcje, jakie pełnią poszczególne elementy, składające się na wzorzec tekstowy skargi poetyckiej. Wiele z omawianych składników posiada funkcję wyraźnie impresywną.

Tytuł

Tytuł utworu jest metatekstową informacją o jego granicy – wyraźnie wyznacza jego początek. Tytuł zwykle eksplicite wskazuje temat utworu, a więc jest dla odbiorcy informacją, dającą wyobrażenie o podmiocie mówiącym i o stylu jego wypowiedzi. Jako składnik tytułu występują nazwy gatunkowe:

skarga	Skarga umierającego
lament	Lament pewnego szlachcica po straconej fortunie
elegia	Elegia Korony Polskiej 1606
żale	Żale Sarmaty nad grobem Zygmunta Augusta
tren	Tren Rzeczypospolitej w nieszczęsne wojny domowe
nenia	Nenia na rozruch domowy
plankt	Plankt na terażniejsze nie szczęsne czasy
pieśń	Pieśń w ucisku
duma	Duma niewolnicza

querela **Querela** Pacis undique eiectae profligateque
querimonium **Reipublicae querimonia**

Czasami w tytule utworu zamiast nazwy gatunkowej pojawia się określenie sugerujące stan psychiczny podmiotu, np. **Żalodne narzekanie** Korony Polskiej, **Wzdychanie** obywatelów niektórych miast. W tytułach spotykamy się także z dodatkowymi sygnałami konsytuacyjnymi. Tytuł najczęściej jest rozwijany tak, aby wskazywał nadawcą skargi, np. **Skarga Religii i Rzeczypospolitej**, **Skargi chłopca**, **Skargi kilku dam w spolnej kompanii będących, dla jakich racyi z mężami swymi żyć nie chcą**, **Skarga Korony Polskiej**, **Lament pasterski**. Najczęściej jednak tytuł powiadamia również o przedmiocie skargi, stanowi więc swoiste streszczenie całego utworu (por. Trzynaśdowski, 1977: 33), np. **Lament Prowincyj polskich nad umarłą Matką Ojczyzną Polską**, **Lament dam Polskich po wyjeździe do Saksonej króla polskiego**, **Lament żalony na straszliwy pożar miasta Jarosławia podczas jarmarku w 1625 roku**, **Strapiona Polska lamentuje, że jej koronę cudzoziemcy gwałtem wydzierają z ręki**.

Incipit

Początek utworu zwykle stanowi zdanie wykrzyknikowe. Wykrzyknienie wyraża „ból albo oburzenie czyjeś czy wzruszenie, w przemowie do człowieka lub jakiegokolwiek rzeczy” (Sarbiewski, 1958: 234). Wykrzyknienia o takim charakterze obserwuje się często na początku tekstów potocznych, które skarga poetycka naśladuje (por. Wyrwas, 2000a; Wyrwas 2000b).

Wykrzyknienie w incipicie – zwane *exclamatio lamentabilis* – jest charakterystyczną cechą lamentacji. Często pojawiają się w nim słowa „biada”, „niestety”, wyrażające

żał, rozpacz, płacz, życiową katastrofę. „Niestety” wywodzi się z westchnienia, jest jego językowym odpowiednikiem (Mayen, 1972: 101). Historycy literatury uznają „niestety” za bardzo mocny wykrzyknik narzekający, nieprzetłumaczalny na współczesną polszczyznę. „Biada” miało bardziej podniosły charakter, zaś „niestotanie” stanowiło bardziej prymitywny wyraz bólu, niemal chłopskie zawrodoenie (Litwornia, 1970: 19), np. „**Niestetyż** nam na pany...” (Anonim, *Lament chłopski* [Obrońcy]), „Ach, **biada** mnie już na te nędzne lata...” (Anonim, *Lament chłopski na złe lata* [Obrońcy]). Po takiej eksklamacji następuje określenie stanu psychicznego lub fizycznego podmio-

tu lirycznego, który jest powodem jego niezadowolenia. Podmiot liryczny określa swój stan bezpośrednio za pomocą leksemów nazywających uczucia.

Zwrot do adresata

Analizowane utwory rozpoczynają często inwokacyjne apostrofy do adresata, np. „Jeszczeż, **Polaku**, żyć chcesz utrapiony?” (D. Rudnicki, *Lament Prowincyj polskich...* [Barok]).

Adresatem skargi jest najczęściej Bóg, dlatego w inicjalnej części utworu spotykamy mniej lub bardziej rozbudowane apostrofy do niego, np.:

Wielki Ojczy, który wzywasz do siebie ludzi,
aby karki obciążone wrogim jarzmem...

K. Janicki, *Skarga Rzeczypospolitej
Królestwa Polskiego...* [Herman]

Czasem podmiot liryczny zwraca się do przyrody żywej i nieożywionej jako świadka swoich nieszczęść:

Wszystkie żywioła, mnie się użałujcie,
Jeśli możecie, smętną poratujcie...
Płaczcie mię, **lasy**, płaczcie, **leśne cienie**,
Wysokie **skały** i drobne **kamienie**;
Płaczcie i **góry**, płaczcie i wy zgoła,
Rodzajne **poła**!

B. S., *Korona Polska bardzo
smutna...* [Rokosz]

Nie masz kąta żadnego, kędy by pogańskie
Kopyto nie zapadło w niwy chrześcijańskie.
Wszereż, wzdłuż, wokrag i poprzek psy swe zapuścili,
Zamki, miasta, folwarki wniwecz spustoszyli.

K. Twardowski, *Bicz boży...* [Kamykowski]

Już **Podole zniesione**, ona **Ukraina**,
Ona matka żyzności, dóbr wszytkich dziedzina,
W popiół poszła, popiołem i miasta budowne,

257

Przedstawienie sytuacji

Właściwa treść skargi zawiera zarysowanie sytuacji napawającej podmiot liryczny trwożą i żalem, liczne są obrazy zniszczenia rzeczy najbardziej wartościowych pod względem materialnym, moralnym i religijnym (Nieznanowski, 1968: 284, 288). Podmiot liryczny wskazuje zniszczenia materialne spowodowane wojnami:

Popiołem poleciały i twierdze warowne;
W niewolą zapędzono lud nieprzeliczony (...)
S. Szymonowicz, *Rytm po pogromieniu*
na terażniejsze rozruchy [Rokosz]

Ubolewa nad upadkiem religii i miejsc
kultu:

Ono z **cerkwi sobornej**
Uczynion chlew oborny,
Krzyż zrzucen z wysoka.

W. Kochowski, *Skarga Korony Polskiej na zdradę*
narodów ukraińskich [Kochowski]

258

Podmiot liryczny-ojczyzna wskazuje
przyczynę swoich nieszczęść. Za winnego
uznany zostaje np. król:

Ej, mnie niestetyż już zewsząd utrapionej
Koronie Polskiej, wielce ponędzonej
Przez **zdradę wielką ojca swojego,**
Króla Zygmunta, p[ana] polskiego,
I też przez syny moje nieszczęsne...

Anonim, *Elegia Korony Polskiej 1606* [Rokosz]

Powodem złego stanu kraju jest jednak
przede wszystkim brak zgody wśród oby-
watei:

Wzięłaś, **niezgodo** górę, nieszczęśliwa!
Oto już **szabla we krwi własnej pływa...**

K. Miaskowski, *Tren Rzeczypospolitej na nieszczęsne*
wojny domowe [Rokosz]

Często wypowiedź podmiotu liryczn-
ego utrzymana jest „w schemacie kom-
pozycyjnym na wzorcu katalogu skarg,
który im staje się obszerniejszy, tym więcej
mówi nam przede wszystkim o nadawcy
wypowiadającym ów autocharakteryzujący

monolog. Typowa jest tutaj postawa
żałująca i starająca się wzbudzić współ-
czucie odbiorcy” (Litwornia, 1970: 23–24).
Podmiot liryczny przedstawia katalog
skarg, wycicha przyczyny swego niezadowo-
lenia:

Nie masz miłości ojczyzny, cześć winna dla bogów zginęła,
Przepadł obyczaj ojczysty, a cnota i wierność pierzchnęła,
Znikły religia, pobożność, uczciwość, nie ceni nikt prawa,
Rozkaz też żaden już nie ma posłuchu, ni mocy ustawa,

Handlu czy interesów nie strzeże żadna systema,
 Jak być powinno; brak wszelkiej metody, porządku też nie ma.
 Wszystkich ogarnia chęć wielka zaszczytów i żądza niezdrowa
 Zysków, stąd spory, stąd także wewnętrzna nieprzyjaźń domowa.

A. Krzycki, *Skarga Religii i Rzeczypospolitej* [Najstarsza]

Nadawca opłakuje tragiczną sytuację, w jakiej znalazł się kraj, wyliczając kolejne nieszczęścia, narzeka także na sprawy nie związane bezpośrednio z sytuacją polityczną kraju, np. na okrucieństwo śmierci, na nędzę ludzkiego żywota, na zdradliwy i niepewny świat, na działanie bezlitosnego fatum.

Ojczyzna jest w analizowanych utworach upersonifikowana, staje się więc osobą żywą, wyposażoną w fizyczne i psychiczne cechy ludzkie (Nieznanowski, 1968: 278). Jako Ojczyzna-Matka podmiot liryczny skarży się na swoje dzieci:

Kamienne serca i twarde nosicie,
 Żeście Polacy, na to nie pomnicie...
 [...]

Wasza niezgoda wszystko to sprawuje,
 Która mnie wielki upadek gotuje...

B. S., *Korona Polska bardzo smutna...* [Rokosz]

Kontrast

Kontrast stanowi jeden z najistotniejszych wyznaczników tak skargi potocznej, jak i

Trudno **dziś** o rotmistrza takowego, żeby
 Przed wszytkimi jako szyp bieżał do potrzeby.

Trudno o syny takie, jacy więc bywali,

Co dla ojczyzny miłej gardł swych nadstawiali...

K. Twardowski, *Bicz boży...* [Kamykowski]

A zam ja przed tym zacną nie była panią u narodu wszego,

A **teraz** jestem opuszczona od człeka każdego.

M. Pułłowski, *Lament i napominanie Rzeczypospolitej Polskiej* [Banasiowa]

naśladowanej ją skargi poetyckiej. W skardze Rzeczypospolitej sytuacja kraju skonstrastowana zostaje z losem innych państw, np.:

Uszła **Litwa** swe pole trupami,
Warszawa bawi się komedyjami.

Lament Orła Polskiego nad herbową
 W. Ks. L. Pogonią... [Buchwald]

Szczęśliwa **Troja**, że w niej zaostrzony
 Lemiesz nabrzmiałe krwią orze zagony,
 I tam gdzie pyszne niegdyś wieże stały,
 Kłosisista Ceres nosi wieniec biały.

U mnie odłogiem pusta leży rola
 I głód wybladły ściele trupem pola...

D. Rudnicki, *Lament Prowincyj polskich...* [Barok]

Nadawca często skarży się na porządek świata teraźniejszego. Pojawia się tu przywołany motyw pochwały czasów minionych, mit dawnych dobrych czasów, wieku złotego. Przez zestawienie z przeszłością podmiot liryczny stwierdza, że źle się dziś dzieje na świecie (Litwornia, 1970: 26), np.:

Obok nagany współczesności podmiot liryczny wyraża gloryfikację przeszłości, a zwłaszcza dawnej dzielności i ducha rycerskiego (Kamykowski, 1939: 116). Podmiot liryczny chwali dawną świetność i potęgę Polski i kontrastuje z nią obecne nieszczęścia. Upersonifikowana Ojczyzna wylicza dawne dobrodziejstwa i przeciwstawia im obecną niewdzięczność narodu, przeciwstawia także swych dawnych, dobrych synów dzisiejszym złym. Maria Eustachiewicz (1971: 299) stwierdza: „Ocena rzeczywistości przedstawionej w lamencie (zawsze) i w satyrze (niekiedy), odbywa się poprzez przeciwstawianie się odmiennie skonstruowane. W lamencie: tego, co było – współczesności; w satyrze – tego, co być powinno – temu, co jest. To ostatnie często zmienia się w opozycję przeszłości i współczesności, gdy autor uznaje przeszłość za epokę wzorcową. Często też bywa milcząco zakładane, nie eksplikowane – podczas, gdy w lamencie jest podstawowym sposobem budzenia współczucia czytelnika”.

Złorzeczenia

W wyniku porównania obecnej sytuacji kraju ze „złotym wiekiem” podmiot liryczny swoje rozżalenie i złość kieruje na tych, którzy dopuścili do upadku kraju. W tekstach narzekań mogą więc wystąpić złorzeczenia, które Ojczyzna miota pod adresem Polaków: „Naród zły, wyuzdany...”, „Złe dzieci, jaszczurki...”, „O zły, niecny płodzie...” (W. Kochowski, *Skarga Korony Polskiej na zdradę narodów ukraińskich* [Kochowski]). Złorzeczenia wskazują na wzburzenie podmiotu lirycznego, które spowodowane jest postępowaniem obywateli.

Przykłady innych państw

Monolog Ojczyzny ma ukazywać obraz jej wewnętrznych rozterek, kładzie się więc nacisk na budowę obrazów, oddziałujących na odbiorcę sytuacjami emocjonalnymi. W tym celu podmiot liryczny może przywoływać przykłady innych państw zgubionych niezgodą, pobudzające żal Ojczyzny (Nieznanowski, 1968: 277):

Raz krew braterska **rzymskie** złała mury,
Raz widzieć w **Tebach** to monstrum natury...

D. Rudnicki, *Lament Prowincyj polskich...* [Barok]

Aż nie pomną, jak upadły wszystkie
Królestwa możne, prowincye wielkie,
Zacna **syryjska, perska, grecka, rzymska,**
Blizka **węgierska?**

W. Chlebowski, *Lament żałosny Korony Polskiej*
[Rokosz]

Zwrot do adresata

Podając takie przykłady, Ojczyzna jednocześnie ostrzega synów przed konsekwencjami ich złego postępowania. Kiedy odbiorcą jest jednocześnie ten, kto powoduje niezadowolenie podmiotu lirycznego, tekst

skargi wyraża intencję widoczną w przedstawionej wcześniej definicji: „mówię to bo chcę abyś przestał tak postępować”. Realizując taką intencję, podmiot liryczny-Ojczyzna w apostrofie do Polaków nawołuje obywateli do poprawy. Jest to swoisty sposób projektowania stanu pożądanego:

Uczyńcie, proszę, dla cnoty [to] swojej,
Uczyńcie dla mnie, ojczyzny [wam] drogiej,
 A przynajmniej wždy dla zginienia swego
 Barzo prędkiego!
 [...]
 Odrzućcież zbroje, włosienice bierzcie
 Żałobne na się, a Pana **błagajcie**,
 Wszyscy synowie i moi mieszkańcy!
 Wy, słudzy Pańscy,
Wiążcie furą boską modlitwami
 I gorącemi **hamujcie** prośbami...

W. Chlebowski, *Lament żałosny Korony Polskiej* [Rokosz]

261

Czasami podmiot liryczny-ojczyzna
 zwraca się do Polaków o ratunek, zagrzewa
 ich także do walki:

Ej, nie traćże nadzieje,
 Nie ostatnić wiatr wieje,
 Kozacki narodzie,
 Gdy się Turczyn porywa
 Na matkę, matka wzywa,
 Broń jej w spólnej zgodzie.

W. Kochowski, *Skarga Korony Polskiej* [Kochowski]

Prośby

Jeśli adresatem utworu jest Bóg, podmiot liryczny zwraca się do niego w apostrofie końcowej z różnymi prośbami. Ten element tekstu można traktować jak petitum skargi (w wersji urzędowej – zob. Wyrwas, 2000b: 127). Ojczyzna prosi Boga, aby uchronił ją od zła, prosi również o pociechę, pomoc i obronę lub miłosierdzie, prosi także o pokój

dla kraju. Podmiot liryczny może w zwrocie do Boga prosić go, jako sędziego, o wydanie wyroku lub o podjęcie właściwej decyzji, od której zależeć mogą dalsze losy kraju. Zwraca się także do Boga o dokonanie w jego imieniu zemsty lub o ukaranie winnych krzywdy. Rzadko zdarza się, że podmiot liryczny w części utworu, którą można uznać za petitum skargi, domaga się wyraźnie określonej kary:

Ci zasłużyli na **karanie wieczne**
Na gardlech swych i na dobytku;
 Niechaj za pracę to mają w zysku
 Tyran Myszkowski, zdrajca Gostomski.

Anonim, *Elegia Korony Polskiej 1606* [Rokosz]

Pokaż [Moskwę – KW], **jako Gomorę**, wybawiwszy Lota,
 bo takąż złość i takąż równie w nich niecnota.

J. Danielecki, *Żałosne narzekanie Korony Polskiej* [Rokosz]

Podsumowanie

Jak pisze M. Głowiński (1991: 16-22), „obecność domniemanego czytelnika towarzyszy powstawaniu dzieła i wpływa na jego treść i konstrukcję”. Tworzenie ma charakter indywidualny, lecz jest też w dużym stopniu odzwierciedleniem istniejących już w społecznej świadomości konwencji literackich. Twórca należy także do określonej zbiorowości narodowej, dlatego czasem warunki narodowej egzystencji zobowiązują go do podjęcia problematyki, która jest najbardziej żywotna dla społeczeństwa. Dzieła literackie utrwalają uczucia zbiorowe, np. narodowe czy religijne, patriotyzm, nienawiść do wroga itd., a nawet sprzyjają ich powstawaniu.

Popularne w XVII wieku skargi Ojczyzny można uznać za utwory o charakterze dydaktycznym. Prozopopeja Rzeczypospolitej i wypowiedzana przez nią skarga o dużym ładunku emocjonalnym ma bowiem służyć zmianie postaw obywateli. Skargi te można traktować jak kontynuację dzieła narprawy Rzeczypospolitej, które podjęto już w epoce renesansu. Chociaż jej językowy kształt w dużym stopniu uzależniony jest od konwencji stylistycznej epoki, skarga podmiotu lirycznego posiada jednak pewną

swobodę konstrukcyjną, nieszablonowość. W poetyckiej realizacji wzorca gatunkowego skargi zauważyć można wiele elementów wspólnych ze skargą mówioną, np. złożnienia czy kontrastowanie przeszłości i teraźniejszości (por. Depta, 1998). Występowanie elementów tekstowych o podobnej budowie i funkcji można tłumaczyć tym, że skarga poetycka zgodnie z kategorią *mimesis* ma naśladować skargę mówioną.

Dzieło literackie traktuje się jako fakt społeczny, ponieważ jest ono sposobem kontaktu między autorem a czytelnikami, przekazem nadawcy kierowanym do odbiorców, ukształtowanym celowo, a często sposobem społecznego działania twórcy, mającego na celu wywołanie określonych reakcji czytelników. Jako fakt literacki skarga jest tekstem o mało wyrazistej strukturze. Duży wpływ wywiera na to – zwłaszcza w przypadku skarg Ojczyzny – silne uzależnienie od aktualnej sytuacji politycznej kraju oraz nastawienie dydaktyczne.

Skarga poetycka niemal nigdy nie porzeka na strukturze minimalnej, przejawiając wyraźną tendencję do rozbudowywania różnych elementów struktury i sięgania po liczne środki stylistyczne, które wzmacniają jej funkcje retoryczne i impresywne.

summary

Σ The Complaint in Poetry

The aim of this article is to describe the poetic version of complaint which is treated as the genre of speech that serves to express the speaker's negative emotions. The author recognizes complaint as a separate kind of text, composed of sequence of elements. According to the textual pattern conception she carries out the reconstruction of complaint textual pattern. She presents the reconstruction of poetic complaint's basic and developed structure. The article also shows the similarities between literary genres which structure could be based on complaint textual pattern, for example lament, elegy, threnody, nenia, querela.

Źródła cytatów literackich

- Banasiowa: Banasiowa T., *Tren polityczny i funeralny w poezji polskiej lat 1580-1630*. Katowice 1997.
- Barok: *Poeci polskiego baroku*. T. 1-2. Oprac. J. Sokołowska, K. Żukowska. Warszawa 1965.
- Buchwald: Buchwald-Pelcowa P., *Satyra czasów saskich*. Wrocław 1969.
- Herman: Herman S., *Żywa postać Rzeczypospolitej. Studium z literatury staropolskiej xvi i pierwszej połowy xvii wieku*. Zielona Góra 1985.
- Kamykowski: Kamykowski L., Kasper Twardowski. *Studium z epoki baroku*. Kraków 1939.
- Kochowski: Kochowski W., *Utwory poetyckie. Wybór, oprac. M. Eustachiewicz*. Wrocław 1975.
- Najstarsza: *Najstarsza poezja polsko-łacińska (Do połowy xvi wieku)*. Oprac. M. Plezia. Wrocław 1952.
- Obrońcy: *Obrońcy chłopów w literaturze staropolskiej*. Oprac. M. Piszczkowski. Kraków 1948.
- Rokosz: *Pisma polityczne czasów rokoszu Zebrzydowskiego 1606-1608*. Wydał J. Czubek. T. I. *Poezja rokoszowa*. Kraków 1916.

263

Literatura

- Banasiowa 1997: **Banasiowa, T.** *Tren polityczny i funeralny w poezji polskiej lat 1580-1630*. – Katowice.
- Bernacki, Pawlus 1999: **Bernacki, M., Pawlus, M.** *Słownik gatunków literackich*. – Bielsko-Biała.
- Buchwald-Pelcowa 1969: **Buchwald-Pelcowa, P.** *Satyra czasów saskich*. – Wrocław.
- Cytowska 1963: **Cytowska, M.** *Kwerela i heroida alegoryczna*. – In: *Meander*. – nr 11–12.
- Depta 1999: **Depta, K.** *Wzorzec gatunkowy skargi*. – In: *Stylistyka*. – VIII.
- Eustachiewicz 1966: **Eustachiewicz, M.** *Twórczość Dominika Rudnickiego (1676-1739)*. – Wrocław.
- Eustachiewicz 1973: **Eustachiewicz, M.** (recenzja). – In: *Pamiętnik Literacki*. – LXIV. – z. 1.
- Głowiński 1967: **Głowiński, M.** *Wirtualny odbiorca w strukturze utworu poetyckiego*. – In: *Studia z teorii i historii poezji*. Red. M. Głowiński. – Wrocław: Seria I.
- Głowiński, Okopień-Sławińska, Sławiński 1991: **Głowiński, M., Okopień-Sławińska, A., Sławiński, J.** *Zarys teorii literatury*. – Warszawa.
- Głowiński, Kostkiewiczowa, Okopień-Sławińska, Sławiński 1998: **Głowiński, M., Kostkiewiczowa, T., Okopień-Sławińska, A., Sławiński, J.** *Słownik terminów literackich*. Red. J. Sławiński. – Wrocław.
- Herman 1985: **Herman, S.** *Żywa postać Rzeczypospolitej*. – In: *Studium z literatury staropolskiej xvi i pierwszej połowy xvii wieku*. – Zielona Góra.
- Kamykowski 1939: **Kamykowski, L.** *Kasper Twardowski. Studium z epoki baroku*. – Kraków.
- Litwornia 1970: **Litwornia, A.** *Problematyka lamentów chłopskich*. – In: *Literatura i metodologia*. Red. J. Trzynałowski. – Wrocław.
- Mayen 1972: **Mayen, J.** *O stylistyce utworów mówionych*. – Wrocław.
- Mitosek 1988: **Mitosek, Z.** *Teorie badań literackich*. – Warszawa.
- Nieznanowski 1968: **Nieznanowski, S.** „Skarga Korony Polskiej” Wespazjana Kochowskiego. – In: *Kultura i literatura dawnej Polski. Studia*. – Red. J. Z. Jakubowski, Z. Libera, J. Kulczycka-Saloni. – Warszawa.
- Nieznanowski 1998: **Nieznanowski, S.** *Elegia*. – In: *Słownik literatury staropolskiej*. – Red. T. Michałowska. – Wrocław.
- Nowak-Dłużewski 1967: **Nowak-Dłużewski, J.** *Poemat satyrowy w literaturze polskiej w. xvi-xvii*. – In: *Z historii kultury i literatury polskiej*. – Warszawa.

KATARZYNA WYRWAS

264

- Sarbiewski 1958: **Sarbiewski, M. K.** Wykłady poetyki (Praecepta poetica). – Wrocław.
- Skwarczyńska 1965: **Skwarczyńska, S.** Wstęp do nauki o literaturze. – T. 3. – Warszawa.
- Skwarczyńska 1983: **Skwarczyńska, S.** Geneza i rozwój gatunków literackich. – In: Genologia polska. Wybór tekstów, opracowanie i wstęp E. Miodońska-Brookes, A. Kulawik, M. Tatar. – Warszawa.
- Todorov 1979: **Todorov, T.** O pochodzeniu gatunków. In: Pamiętnik Literacki. – LXX. – z. 3.
- Trojanowicz 1989: **Trojanowicz, A.** Lamenty, rymowanki, zawołania w polskim folklorze muzycznym. – Łódź.
- Trzynadłowski 1977: **Trzynadłowski, J.** Z językowych wyznaczników gatunku literackiego. – In: Z zagadnień języka artystycznego. – Red. J. Bubak, A. Wilkoń. – Kraków.
- Wellek, Warren 1976: **Wellek, R., Warren, A.** Teoria literatury. – Warszawa.
- Wierzbicka 1983: **Wierzbicka, A.** Genry mowy – Tekst i zdanie. Zbiór studiów. – Red. T. Dobrzyńska. – Wrocław.
- Wybór różnych gatunków poezji z rymopisów polskich dla użytku młodzieży 1806: Warszawa. – Cz. 1.
- Wyrwas 2000a: **Wyrwas, K.** Struktura skargi mówionej. – In: Stylistyka. – IX.
- Wyrwas 2000b: **Wyrwas K.,** Wzorzec gatunkowy skargi i jego realizacje (na przykładzie tekstów literackich oraz skarg do instytucji). – In: Gatunki mowy i ich ewolucja. – Katowice. – T. 1. – Mowy piękno wielorakie. Red. D. Ostaszewska.

 2002